Note morfologice pe marginea manuscrisului 45. Particularități semantice și gramaticale ale adjectivelor

Ana-Maria MINUȚ

Le manuscrit 45 contient la traduction intégrale de l'Ancien Testament en roumain, réalisée par Nicolae Milescu entre 1661-1664 et révisée ultérieurement par une ou plusieurs personnes. L'article envisage la classe des adjectifs et présente quelques phénomènes d'ordre morphologique qui caractérisent l'époque anciennne du roumain ou qui représentent des traits (sémantiques ou grammaticaux) propres á cette version roumaine de la Septante.

Mots-clés: adjectif, classes lexicales et grammaticales, classes sémantiques, superlatifs

1. Manuscrisul 45 de la Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei Române cuprinde traducerea integrală a Vechiului Testament în limba română, realizată de Nicolae Milescu între 1661-1664 (avînd ca sursă principală *Septuaginta* tipărită la Frankfurt, în 1597) și revizuită ulterior de unul sau mai mulți cărturari. Un studiu morfologic detaliat va însoți ediția aflată în pregătire[1] a acestui monument al vechii române literare, care stă la baza primei versiuni româneşti biblice integrale, tipărite la Bucureşti în 1688. În articolul de faţă ne propunem să prezentăm cîteva consideraţii cu privire la identitatea specifică a adjectivului.

1.1. *Clase lexico-gramaticale de adjective*

În manuscrisul 45 există un număr considerabil de adjective „mobile"; astfel, un număr considerabil dintre acestea se actualizează lexico-gramatical (adesea, sub influenţa textului grecesc) ca substantive:

• şi tot *vêrdele* cîmpului mainte decît a răsări pre pămîntu (Fac. 2: 5) (după modelul gr. *χλωρός*, -ά, -όν; *τὰ χλωρά*);

• cununa *bătrînilor* — fiii fiilor (Parim. 17: 6); sensul de 'şef (al poporului), conducător' al lui *bătrîn*: să nu ne laşi pre noi, pentru care lucru ai fostu împreună

[1] Obiectivul proiectului CNCS (cod 1578, contract nr. 212/2011) cu titlul *Prima traducere românească a Septuagintei, operă a lui Nicolae Milescu (Ms. 45 BAR Cluj). Ediţie critică, studii lingvistice şi filologice* îl constituie editarea textului integral, în transcriere fonetică interpretativă, a manuscrisului 45, însoţit de studii filologice, traductologice şi lingvistice.

BDD-A26417 © 2016 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:55:12 UTC)

cu noi întru pustiiu; şi vei fi întru noi *bătrîn* (Num. 10: 31) a fost explicat de Arvinte 1994:29 prin influenţa textului grecesc (*καὶ ἔση ἐν ἡμῖν πρεσβύτης*);

• săgetăturile *tinerilor* vor sfărîma (Is. 13: 18);

• moaşa legă *roşiu* la mînă (Fac. 38: 28);

• să vei face *bunul* şi *plăcutul* înaintea Domnului (Deut. 12: 25), modelul grecesc fiind: *τὸ καλόν καὶ τὸ ἀρεστὸν* (Arvinte 1997:58), *plăcutele* înaintea lui vei face (Ieş. 15: 26);

• şi pre *cei goli* i-au adormit (Iov 24: 10);

• şi vor face văşmîntul (...), la *sfîntu*, pentru ca să-mi preuţască mie (Ieş. 28: 3); sensul 'sanctuar, lăcaş sfînt' a fost pus de Arvinte 1993: 33 pe seama gr. *(τὸ) ἅγιον*;

• făcut-au *strîmbe?* (Iov 36: 23), mărturiia *strîmbilor* vicleană-i (Parim. 12: 18);

• *sucite* să faci ţie pre cêle 4 áripi a îmbrăcăminţilor tale (Deut. 22: 12); *sucit* (la plural) are sensul 'franjuri, ciucuri', textul grecesc fiind: *στρεπτὰ ποιήσεις σεαυτῷ ἐπὶ τῶν τεσσάρων κρασπέδων τῶν περιβολαίων σου* (Arvinte 1997: 54);

• tot *usăbitul* întru fiii lui Israil ţie va fi (Num. 18: 14); sensul 'ofrandă' a fost explicat de Arvinte 1994:43 prin trimitere la gr. *πᾶν ἀνατεθεματισμένον*;

• răbdarea *mêserilor* nu va pieri desăvîrşit (Ps. 9: 19);

• pentru ca să nu să facă vrun *rău* la tine (Parim. 3: 30), inima îndrăpnică meşterşuguiêşte *rêle* (Parim. 6: 14), cercînd *rêlele*, îl vor apuca pre el (Parim. 11: 27);

• vor pieri toţi *împotrivnicii* tăi (Is. 41: 11);

• pentru păcatul budzelor cade în laţuri *păcătosul* (Parim. 12: 14);

• şi ei, auzind *cuvioase* şi văzînd *groaznice*, nu numai să temură, ci şi împotrivă filosofiră tiranului şi pren bună cuvîntarea tiraniia lui o surpară (Iosip 8: 15);

• şi Zevul, *socotitoriul* lui, robul lui (Jud. 9: 28), şi făcu în Ierusalim meşterşuguri meşterşuguite a *socotitoriului* (2 Paral. 26: 15); sensul lui *socotitoriu* 'supraveghetor'este considerat de Arvinte 1994: 42 un calc semantic după gr. *(ὁ) ἐπίσκοπος, -ου*;

• *cioplitele* bodzilor lor să le ardeţi cu foc (Ieş. 34: 13), să nu faci ţie *cioplit* (Deut. 5: 8); sensul lui *cioplit* 'sculptură', 'statuie', 'chip cioplit' a fost explicat de Arvinte 1991: 41 prin calc după gr. *τα γλύπτα (τῶν θεῶν).*

De asemenea, utilizate singure în vocativ, adjectivele se substantivizează: suie-te, *pleşuvule*, suie-te, *pleşuvule*! (4Reg. 2: 23), pasă cătră furnică, o, *lêneşule*, (...) ! (Parim. 6: 6), pînă cînd, *lêneşule*, zaci? (Parim. 6: 9), tu, dară, o, *ticăloase*, dentru aceasta pre noi ne slobodzi (2Mac. 7: 9).

Mai multe sintagme (cu valoare adjectivală sau substantivală) în componenţa cărora intră adjective au fost explicate de Arvinte 1991: 41-47, 1993: 25-36, 1994: 28-37 prin calc după greacă:

• sintagmele compuse cu *roşiu*: *róşiu răsucit* (Ieş. 28: 29), *roşiul răsucitul* (Ieş. 31: 5), *roşiu îndoit răsucit* (Ieş. 35: 6), *roşiu răsucit* (Ieş. 38: 18), *roşiu împletit*

BDD-A26417 © 2016 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:55:12 UTC)

(Ieş. 39: 29), *cu roşiul împletit* (Lev. 14: 52) cu sensul ‘stofă de culoare roşie-stacojie’ calchiază gr. *κεκλωσμένον κόκκινον* (Arvinte 1993: 32);

• prin sintagma *rîvnitoare împotrivă* sau *împotrivă rîvnitoare* ‘rivală (datorită geloziei)’, Milescu a redat, în „absenţa în epocă a unui cuvînt adecvat pentru sensul ‘gelozie’”, „fiecare din cele două elemente componente ale gr. *ἀντίζηλος*: *ἀντί* ‘împotrivă’ şi *(ὁ) ζῆλος, -ου* ‘gelozie’, ‘zel’, ‘ardoare’ (Arvinte 1993: 32): muiére preste soru-sa să nu iai *rîvnitoare împotrivă* să-i descoperi ruşinea ei preste însă încă fiind ea vie (Lev. 18: 18), durêrea inimii şi jale — muiére *împotrivă rîvnitoare* spre muiére, şi bătaie limbii la toate împreunîndu-să (Sir. 26: 7), nu te sfătui cu cela ci te fură cu vedêrea şi de cătră ceia ci rîvnescu spre tine ascunde sfatul. Cu muiére pentru *împotrivă rîvnitoarea* ei şi cu cel fricos pentru războiu (Sir. 37: 10, 11);

• sintagma *străin de rudă* 1. ‘care nu-i preot’, 2. ‘de alt neam, neisrailitean’ este explicată prin calc după gr. *καὶ πᾶς ἀλλογενής*: tot *striinul de rude* nu va mînca sfinte (Lev. 22: 10), respectiv după gr. *καὶ ἐκ χειρός ἀλλογενοῦς*: şi den mîna *striinului de rudă* să nu aduceţi daruri Dumnedzăului vostru (Lev. 22: 25) (Arvinte 1993: 33);

• compusul *vechile vechilor* ‘roadele anilor anteriori’: pînă vor veni roadele lui veţi mînca *vechi a vechilor* (Lev. 25: 22) calchiază gr. *καὶ φάγεσθε παλαιὰ παλαιῶν* (Arvinte 1993: 35);

• *cel striin de neam* ‘străin’: şi *cel striin de neam* ce mêrge aproape va muri (Num. 3: 38), nu zică *cel striin de neam* (Is. 56: 3) reprezintă un calc după gr. *(ὁ) ἀλλογενής* (Arvinte 1994: 33);

• *cel cu cel puţîn* ‘cel care adunase cel mai puţin’: *cel cu cel puţîn* au strînsu 10 cori şi au zvîntat şie zvîntări pren pregiurul taberii (Num. 11: 32) calchiază gr. *ὁ τὸ ὀλίγον συνήγαγε δέκα κόρους* (Arvinte 1994: 34);

• *aducători înlontru de cărţi* ‘logofăt’, ‘secretar’, echivalentul sintagmei greceşti *γραμματοεισ-αγωγεῖς*, compus din *(ὁ) γραμματύς, -έως* + *(ὁ) ἀγωγός, -οῦ* (Arvinte 1991: 41): şi tu ţie socotêşte dentru tot nărodul oameni tari şi temători de Dumnedzău, oameni drepţi ce urăscu mîndrie şi vei pune pre ei mai mari preste mie, şi preste sută, şi preste cincidzeci, şi preste dzêce mai mari, şi *aducători înlontru de cărţi* (Ieş. 18: 21);

• *bun miros* calchiază gr. *εὐώδης, -ης, -ες* (Arvinte 1991: 41): cătră miros de *bun miros* înaintea Domnului (Ieş. 29: 25), tingiri cu *bun miros* (3Ezd. 1: 11), tămîiére şi *bun miros* spre pomenire (Sir. 45: 21);

• în sintagme de tipul *începător după vîrtute, începător de fugă, începător de vin, începător* ‘cel care îndeamnă la ceva’, ‘şef’ calchiază gr. *(ὁ) ἄρχων, -οντος* (Arvinte 1991: 43): nu iaste glas *începătorilor după virtute,* nice glas de *începător de fugă,* ce glas de *începători de vin* eu audzu (Ieş. 32: 17).

Alte adjective se actualizează ca adverbe: dă vei adormi, *dulce* vei dormi (Parim. 3:24), ochii tăi *drept* să caute şi gênele tale să să plêce *drept* (Parim. 4: 25), *puţîn* dormi şi *puţîn* şezi şi *puţîn* dormitezi şi *puţin* îmbrăţăşezi cu mîinile pieptul (Parim. 6: 10), cine mêrge *prost* (Parim. 10: 10), de va răspunde *năsîlnic* (1Reg. 20: 7), dă iaste *iuşor* întru ochii voştri a să îngineri împăratului (1Reg. 18: 23) etc.

BDD-A26417 © 2016 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:55:12 UTC)

Pe de altă parte, numeroase adjective se explică prin conversiune de la participii verbale: şi era amîndoi *despuiaţi* (Fac. 2: 25), bucatele cêle *păzite* (Fac. 41: 36), piei de berbeci *ruşite* (Ieş. 25: 5), culcaiu-mă *turburat* (Ps. 56: 5), fămêie *măritată* (Parim. 6:24) etc.

Consemnăm şi adjectivul *bărbat(ă)*, provenit prin conversiune din substantiv. muiêrea *bărbată* — cununâ bărbatului ei (Parim. 12: 4), călăreţ *bărbat* şi tare (2Mac. 12: 35).

1.2. *Clase semantice de adjective*

Cele mai multe adjective din ms. 45 se înscriu în clasa calificativelor: *chelbaş*: iaste *chelbaş* (Lev. 13: 41), *chiar*: cei de-nţeles la cuvinte şi ei s-au înţelepţit şi au ploat pilde *chiare* (Sir. 18: 29), *îndrăpnic*: cea *îndrăpnică* gură (Parim. 4: 24), inima *îndrăpnică* (Parim. 6: 14), fămêia *îndrăpnică* (Parim. 11: 22), *roşiu*[2]: şi ieşi ficiorul cel născut întîi *róşiu* tot (Fac. 25: 25), om călare fiind pre cal *roşiu* (Zah. 1: 8), *gropilat* 'plin de gropile' (derivat cu sufixul *-at*): pogorîre nu va mai fi ţie la Siríia cea *gropilată* şi Finíchi (3Ezd. 2: 24), dentru birul a *gropilatei* Siríei şi Finíchei (3Ezd. 6: 29), *mêser*: de va fi *mêser* fratele tău (Lev. 25: 25), limbă *mêseră* (Parim. 28: 15), *grebănos* 'cocoşat', *pecinginos* 'care are pecingine', *pănihos* 'cu vederea stricată': au *grebănos*, au *pecinginos*, au *pănihos* la ochi (Lev. 21: 19), *înfrînt* 'bolnav de blenoragie'[3]: acesta are stricăciune au iaste *înfrîntu* (Lev. 22: 4), *oţărît* 'respingător, spurcat': *oţărît* iaste la eghiptêni tot păstoriul de oi (Fac. 43: 32), tîrîitoriul carele să tîrîiêşte pre pământu *oţărît* să fie voao (Lev. 11: 41), *prişleţ* 'străin, venetic': şi fu *prişleţ* Avraam (Fac. 21: 34), eu sîntu *prişleţ* întru pământul lor (Fac. 24: 37), *năsîlnic*: faptele cêle *năsîlnice* (Ieş. 6: 9), nărodu *năsîlnic* (Deut. 9: 6), *preacurvă* 'adulterină': aceasta-i calea muierii *preacurve* (Parim. 30: 20), *încurmedzişată*: şi eu am mersu cu ei cu mîniia *încurmedzişată* (Lev. 26: 41), *vîrtucios* 'vîrtos, robust, puternic': Domnul *vîrtucios* şi tare (Ps. 23: 8), *iuşor* (lat. *lĕvis + (u)şor*): Domnul şade pre nor *iuşor* (Is. 19: 1), *strîmb*: buze *strîmbe* (Parim. 4: 24), *flămînd*: suflet *flămînd* (Parim. 6: 30), *roşiiatec*/ *roşiiatic*/ *roşiêtec*: părul cel *roşiiatec* (Lev. 13: 36), pipăire albă au *roşiiatică* (Lev. 13: 42), şi el – *roşiêtec*, cu frîmsêţele ochilor *şi bun la vedêre Domnului* (1Reg. 16: 12), şi tu îmi vei da den pământul *roşiêtec* (4Reg. 5: 17), *puţinea*: adapă-mă, dară, *puţinea* apă, căci am însătat (Jud. 4: 19), am gustat (...) *puţinea* miêre (1Reg. 14: 44), *nenădăjduit*: frici le stătură asupră *nenădăjduite* (Sol. 18: 17), *ştiut* şi *ştiutor* 'cunoscător': bărbatul *ştiutor* nu va răpşti certîndu-să (Sir. 10: 28), bărbatul *ştiutor* şi învăţat păzi-să-va (Sir. 40: 33), daţi voao oameni înţelepţi şi *ştiuţi* şi cu minte la seminţiile voastre (Deut. 1: 13).

Sensurile mai multor adjective calificative sînt rezultatul unor calcuri semantice din greacă, aşa cum a demonstrat Arvinte 1993, 1994, 1997:

• sensul de 'înalt' al adjectivului *lung*[4]: şi tot nărodul carele am vădzut preste însul, oameni foarte *lungi* (Num. 13: 33);

[2] Formă mai apropiată de lat. *rŏsseus* (cf. Frâncu 2009: 275).
[3] Pentru sensul legat de bolile venerice al verbului *a înfrînge*, vezi Arvinte 1993: 38.
[4] Sens explicat de Arvinte 1994: 33 prin calc după gr. *ἄνδρες ὑπερμήκεις*.

BDD-A26417 © 2016 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:55:12 UTC)

• sensul de ‘puternic’ al adjectivului *înalt*[5]: cu braţ *înaltu* va scoate pre ei dentru pământul lui (Ieş. 6: 1), te-au scos Domnul Dumnedzăul tău de acoló cu mînă tare şi cu braţ *înaltu* (Deut. 5: 15);

• sensul ‘neluat în calcul’, ‘nepus la socoteală’ al lui *negrăit*[6]: şi dzilele cêle de mainte *negrăite* vor fi, pentru căci s-au pîngărit capul rugii lui (Num. 6: 12);

• sensul ‘despicat’[7] al adjectivelor *îngemănat* şi *geamăn*: cêle ce nu-s *îngemănate* la copite (Lev. 11: 4), la copită nu-i *geamăn* (Lev. 11: 5);

• sensul ‘condimentat’, ‘prevăzut cu ingrediente’[8] al adjectivului *răsfăcut*: şi toată jirtva făcută cu untudelemnu, şi nu *răsfăcută*, la toţi fiii lui Aaron va fi, fieştecăruia atocma (Lev. 6: 40);

• sensul ‘persistent, tenace, permanent’ al adjectivului *credincios*: şi va slăvi Domnul ranele tale (...) şi boale rêle şi *credincioase* (Deut. 28: 59)[9];

• sensul ‘păgînesc’ al lui *striin* în *foc striin*[10]: au adus înaintea Domnului foc *striin* carele n-au porîncit Domnul (Lev. 10: 1), aducea ei foc *striin* înaintea Domnului (Lev. 16: 1).

Şi în cazul sensului ‘blînd, blajin, delicat’ al adjectivului *lin*, sens atestat şi în alte texte vechi, Arvinte 1994:40 consideră că s-ar putea accepta influenţa corespondentului grecesc[11]: priimite lui vor fi şi va întra cu faţă *lină* (Iov 33: 26), mai bun iaste cel *lin* la mînie cu smerenie decît carele împarte prăzi cu dosăditorii (Parim. 16: 20), pentru că *lină* tăcêre cuprinse fiind toate, şi noaptea cu a ei sîrguiêle mijlocind (Sol. 18:14), suişul arinos în picioarele bătrînului, aşa muiêrea limbută la bărbatul *lin* (Sir. 25: 22), bărbat bun şi drăgăstos, sfiitor la întîmpinare, *lin* la chip, şi graiu răspundea cu cuviinţă (2Mac. 15: 12).

Forma de masculin singular *mincinos*, respectiv de feminin plural *mincinoase* cunosc cîte o singură ocurenţă: *mincinos* ii calul spre mîntuire (Ps. 32: 17), *mincinoasele* plăceri (Parim. 31: 30), în timp ce *minciunos* se întrebuinţează mult mai frecvent: duh *minciunos* (3Reg. 22: 22), urîte-s Domnului budzele *minciunoase* (Parim. 12: 23), mute să să facă budzele *minciunoase* (Ps. 30: 22), n-au privit la dăşertăciuni şi mîniei cei *minciunoase* (Ps. 39: 6), *minciunoşi* fiii oamenilor (Ps. 61:9), tot omul — *minciunos* (Ps. 115: 2).

Supţire apare cu două forme de plural[12]: *supţiri*: 7 spice *supţiri* (Fac. 41: 23), 7 vaci *supţiri* (Fac. 41: 27), respectiv *supţii*: *supţii* la trupuri (Fac. 41: 3), 7 spice *supţii* (Fac. 41: 7), zimţi *supţii* (Ieş. 37: 2).

---

[5] Arvinte 1991: 43: după gr. *ἐν βραχίονι ὑψηλῷ*.

[6] Explicat de Arvinte 1994: 33 prin calc după gr. *αἱ ἡμέραι αἱ πρότερον ἄλογοι ἔσονται*.

[7] Arvinte 1993: 37 invocă în acest caz o posibilă influenţă a textului grecesc: *καὶ ὁπλὴν οὐ διχηλεῖ*.

[8] Explicat în Arvinte 1993: 32 prin calc după gr. *καὶ μὴ ἀναπεποιημένη*.

[9] În greceşte: *καὶ νόσους πονηράς καὶ πιστὰς* (Arvinte 1997: 44).

[10] Calc după gr. *πῦρ ἀλλότριον* (Arvinte 1993: 33).

[11] *πρὸς σφόδρα*.

[12] Vezi şi Arvinte 1988: 72, 1993: 9, care consideră că grupul *-ii-* s-ar putea explica prin influenţa verbului coradical *a supţiia* (< lat. *subtīlĭo, -āre*).

BDD-A26417 © 2016 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:55:12 UTC)

Adjectivul *gol* are la plural masculin forma *goli*: tinerei şi bătrîni *goli* şi dăsculţi (Is. 20: 4), mai mulţi dentru ei răniţi *goli* au scăpat (2Mac. 11: 12).

Arvinte 1991: 18 a semnalat folosirea formei de feminin *tîrdzie* cu referire la două substantive neutre: iară grîul şi ovăsul nu s-au bătut, pentru că *tîrdzie* era (Ieş. 9: 32).

Articolul poate intra în structura adjectivului ca semn al determinării substantivului (sau a sintagmei nominale în ansamblu): să nu cîştigi a *răilor* oameni ocări, nici să rîvneşti căile lor (Parim. 3: 31), urîte-s Domnului *încîlcitele* căi (Parim. 11: 20), *groaznecul* cuvînt inima omului turbură (Parim. 12: 26), *nemilostiva* mînie şi *iutea* urgie, ce nimic nu rabdă rîvnirea (Parim. 27: 4), *mincinoasele* plăceri şi *dăşarta* frîmsęţe ⌊a muierii nu iaste întru tine⌋ (Parim. 31: 30), biruitoriul a *gropilatei* Siríei şi a Finíchei (3Ezd. 7: 1) etc.

Din poziţia de regent, unele adjective se construiesc cu substantive (pronume) în dativ: inima omului — simţitoare, *mîhnitoare sufletului* său (Parim. 14: 10), el iaste *văzător faptelor* oamenilor (Iov 34: 21) etc.

A d j e c t i v e l e c a t e g o r i a l e, care „restrîng clasa de referenţi desemnată prin substantiv la subclase” (GBLR: 218) sînt mai rare în raport cu cele calificative: limba şi cartea *ovreiască* (Cuv.II, [908/1]), iarbă *sămănătoare* (...), lemnu *roditor* (Fac. 1: 11), pasărea *zburătoare* (Fac. 1: 21), parte *bărbătească* şi *fămeiască* (Fac. 7: 9), jiganiile *tîrîitoare* (Fac. 8: 1), ia-mi giuncă *tretínă*, şi capră *tretínă*, şi berbêce *tretin* (Fac. 15: 9), slujnică *eghipteanină* (Fac. 16: 1), copil *jidov* (Fac. 41: 12), şi l-am împlut pre el duh *dumnedzăiescu* (Ieş. 31: 3), roada *lemnească* (Lev. 27: 30), jiganiile cêle *sălbatece* (Iov 5: 22) etc. Pentru sintagma *rană eghiptenească* ‘ulcer, abces’, Arvinte 1997: 66-67 face trimitere la textul grecesc: să te bată Domnul cu *rană egipteneascâ* la şedzuturi (Deut. 28: 27) (*Πάταξαι σε κύριος ἐν ἕλκαι Αἰγυπτίῳ εἰς τὰς ἕδρας*).

În subclasa aşa-numitelor a d j e c t i v e s i t u a t i v e (GBLR: 219) se încadrează adjective deictice temporale: nu te vei tême pentru răutăţi *viitoare* (Iov 5: 21), părinte a *viitoriului* vac (Is. 9: 6), *următori* împăratului (1Paral. 18: 17), proroci *următori* după el (Sir. 48: 8), adjective deictice spaţiale: la stînghea lui cea *dreaptă* (Jud. 3: 16), vei dormi preste coasta cea *dreaptă* (Iez. 4: 6), tu vei dormi preste coasta ta cea *stîngă* (Iez. 4: 4), adjective de ierarhizare: şi-mi era văr *premare* (Tov. 1: 21) etc.

1.3. *Exprimarea superlativului*

În ceea ce priveşte exprimarea gradului superlativ al adjectivelor, în ms. 45 există, pe de o parte, superlative „sudate” (Frâncu 2009: 275), în componenţa cărora intră „mărci morfolexicale” (GBLR: 217), precum *prea*, *atot*, *întrutot*: blagoslovit Avram lui Dumnedzău celui *preaînaltu* (Fac. 14: 19), şi să întăriră la suflete, nu numai oameni, ci şi hiară cêle *preasălbatece* (2Mac. 11: 9), Ţiitor *preaînalte*, *Întrutotţiitor* Dumnezău (3Mac. 6: 2), chemînd pre cel *atotvăzător* Dumnedzău (Est. 5:1), nu să va ruşina de obraz cel *Atotdespuitor* (Sol. 6: 7), strigară cu glas mare foarte pre cel *Atoateputêrnic* (3Mac. 5: 51), căci tu, Doamne

BDD-A26417 © 2016 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:55:12 UTC)

Întrutotţiitoare (2Reg. 7: 27), rîvnind am rîvnit Domnului *Întrutotţiitoriului* (3Reg. 19:14), cu *preafrumoasă* acoperire podobit (2Mac. 3: 25) etc.

Pe de altă parte, superlativul se realizează cu ajutorul următoarelor adverbe şi locuţiuni adverbiale:

• adverbul *foarte*: vădzîndu eghiptênii muiêrea lui cum era *foarte frumoasă* (Fac. 12: 14), şi Avram era *avut foarte* cu dobitoc şi cu argintu (Ieş. 13: 2), păcatele lor *mari foarte* (Fac. 18: 20), ficioara era *frumoasă* la faţă *foarte* (Fac. 24: 16), *foarte straşnic* iaste locul acesta! (Fac. 28: 17), să umiliră oamenii şi cu scîrbă le era *foarte* lor (Fac. 34: 7), iată, eu plou întru ceasul acesta, mîine, piatră *foarte multă* (Ieş. 9: 18), şi Ilí – *bătrîn foarte* (1Reg. 2: 22), şi să făcu războiul năsîlnic şi *tare foarte* (2Reg. 2: 17), va fi acoló pêşte *mult foarte* (Iez. 47: 10), au băut vin *mult foarte* (Idt. 12: 18).

Cazurile de postpunere şi de dislocare a adverbului *foarte* de adjectiv sau de absenţă a adjectivului sînt considerate trăsături ale normei epocii (Frâncu 2009: 49, 276).

Repetarea adverbului *foarte*: piatra – *multă foarte, foarte* (Ieş. 9: 24), pămîntul carele am socotit pre însul *bun* iaste *foarte, foarte* (Num. 14: 7), fiindu *depărtată foarte foarte* de la Adamí cetatea (Ios. 3: 16) a fost explicată prin calchierea gr. *σφόδρα, σφόδρα* (Arvinte 1988: 73).

• adverbul *aşa*: şi dzise Agag: „dă iaste *aşa amară* moartea!” (1Reg. 15: 32).

• adverbul *mult*: Domnul, *multu îngăduitor* şi *multu milostiv* (Num. 14: 18); sintagmele cu *mult*, considerate o caracteristică a limbajului bisericesc, au fost de asemenea explicate prin calc din greacă: *κύριος, μακρόθυμος καὶ πολυέλεος* (Arvinte 1994: 33).

• adverbul *prea*: şi Avraam şi Sarrá, *prea bătrîni* (Fac. 18: 11), şi-am rămas eu *prea sîngur* (3Reg. 19: 14).

• adverbul *tare*: şi văzură tabără de limbi *tare îndzăoată* şi călărime încungiurînd pre ea (1Mac. 4: 7).

• locuţiunea adverbială *de tot*: şi Aod întrá cătră el, şi el şedea întru ceardacul cel de vară a lui, *sîngur de tot* (Jud. 3: 20), şi vor fi limbi *arse de tot*, ca spinul în ţarină aruncat şi *arsu de tot* (Is. 33: 12).

• locuţiunile *fără samă* şi *fără de număr*: acesta Ptolemeu era de fêl grec, închinător de bozi, iar fiindu-i dragă învăţătura, adună cărţi multe, *fără samă*, den toată lumea (Cuv.II, [907/1]), jirtvuindu boi şi oi *fără de număr* (3Reg. 8: 5).

În tipologia mărcilor gradării se înscriu şi o serie de structuri sintactice comparative:

• structuri comparative realizate prin tiparul prototipic cu prepoziţia *ca* (GBLR: 217): şi vădzu Moav den preajmă apele *roşii ca sîngele* (4Reg. 3: 22), *sprinteni ca căprioarele* preste munţi la iuţime (1Paral. 12: 8), *amărîţi* la sufletul lor *ca o ursoaie lipsită de pui* întru ţarină (2Reg. 17: 8), nărod *multu ca arina* cea den ţărmurile mării la mulţime (Ios. 11: 4), pre faţa pustiiului *mănuntu ca coliandrăşul, albu ca gheaţa* (Ieş. 16: 14), *frumoasă* eşti, cea de aproapele mieu, *ca o bună*

BDD-A26417 © 2016 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:55:12 UTC)

părêre, frumoasă ca Ierusalimul (Cînt. 6: 3), *ca o picătură de apă den maare şi grăunţu de arină*, aşa-s *puţîni* ani întru dzua vacului (Sir. 18: 9).

• structuri comparative realizate cu locuţiunea prepoziţională *atocma cu*: şi theé — *atocma cu trestiia de lung* (Iez. 40: 7).

• structuri comparative realizate cu *decît*: *mai albi* dinţii lui *decît laptele* (Fac. 49:12), *mai sprinteni decît vulturii* — caii lor (Ier. 4: 13), *mai iuţi decît lupii Arapíei* (Avac. 1: 8), *decît lutul mai necinstită*-i viaţa lui (Sol. 15: 10), pentru că pámintea mea — *decît miêrea mai dulce* (Sir. 24: 22).

Ideea de superlativ este redată şi prin:

• Combinaţii de două mijloace: adverb + o structură consecutivă: şi adună Iosif grîu ca năsîpul mării *multu foarte pînă nu putea să numere* (Fac. 41: 49), şi să veseli Olofernu pren ea şi au băut vin *mult foarte, cît nu au băut niciodineoară* întru o dzi, de cînd s-au născut (Idt. 12: 18);

• construcţii exclamative, în care adjectivul la gradul pozitiv este precedat de *cîtu-i de*, *cîtu e de*: *cîtu-i de mare* milostenie Domnului (Sir. 17: 23), *cîtu e de înfrîmseţată* a căruntêţelor judecată, şi la cei bătrîni a cunoaşte sfat!, *Cîtu-i de înfrîmseţată* a celor bătrîni înţelepciunea şi la cei măriţi cugetul şi sfatul! (Sir. 25: 6,7).

Avînd natură deictică, gradele de intensitate subiectivă (în primul rînd superlativul absolut) cunosc multiple procedee de realizare expresivă (Irimia 1997: 92), inclusiv în construcţii unde interpretarea superlativă se obţine extratextual: omul — *ca iarba*, dzilele lui — *ca floarea ţarenii*, aşa va înflori (Ps. 102: 14), cerbicea ta — *ca nişte şireaguri*! (Cînt. 1: 9), ochii tăi — *porîmbi*! (Cînt. 1: 14), mirosul hainelor tale — *ca mirosul Livánului*! (Cînt. 4: 11), *ca crinul în mijlocul spinilor*, aşa cea aproape de mine întru mijlocul fêtelor. *Ca mărul întru lêmnele dumbrăvii*, aşa fratele mieu între mijlocul fiilor (Cînt. 2: 2,3), rîndurile coapselor tale — *asêmenea cu şiraguri* (Cînt. 7: 1), *ca o aţă roşie* — budzele tale şi graiul tău frumos (Cînt. 6: 6).

2. Aspecte precum cele semnalate în articolul de faţă dovedesc că bogăţia şi varietatea faptelor de limbă cuprinse în ms. 45 se reflectă şi la nivel morfologic. Acceptînd ideea conform căreia „elementele limbii fac parte nu numai dintr-o structură caracteristică unei anumite epoci de dezvoltare a limbii, ci şi dintr-o structură constituită în timp şi cu caracter de proces în timp”, istoria limbii române fiind văzută, din acest motiv, „ca succesiune de norme şi ca norme coexistente în timp ale unor variante literare” (Frâncu, 2009: 17), am avut în vedere, în clasa lexico-gramaticală a adjectivului, o serie de fenomene morfologice caracteristice epocii vechi în general sau specifice textului ca atare.

Bibliografie

Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, *Gramatica de bază a limbii române*, Editura Univers Enciclopedic Gold, București, 2010 (= GBLR)

BDD-A26417 © 2016 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:55:12 UTC)

Arvinte, Vasile, *Studiu lingvistic asupra primei cărţi (**Facerea**) din **Biblia de la Bucureşti** (1688), în comparaţie cu **Ms. 45** şi cu **Ms. 4389***, în: *Monumenta Linguae Dacoromanorum. Biblia 1688, Pars I. Genesis*, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 1988, p. 47-105

Arvinte, Vasile, *Studiu lingvistic asupra cărţii a doua (**Ieşirea**) din **Biblia de la Bucureşti** (1688), în comparaţie cu **Ms. 45** şi cu **Ms. 4389***, în: *Monumenta Linguae Dacoromanorum. Biblia 1688, Pars II. Exodus*, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 1991, p. 1-51

Arvinte, Vasile, *Studiu lingvistic asupra cărţii a treia (**Preoţia**) din **Biblia de la Bucureşti** (1688), în comparaţie cu **Ms. 45** şi cu **Ms. 4389***, în: *Monumenta Linguae Dacoromanorum. Biblia 1688, Pars III. Leviticus*, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 1993, p. 1-41

Arvinte, Vasile, *Studiu lingvistic asupra cărţii a patra (**Numerii**) din **Biblia de la Bucureşti** (1688), în comparaţie cu **Ms. 45** şi cu **Ms. 4389***, în: *Monumenta Linguae Dacoromanorum. Biblia 1688, Pars IV. Numeri*, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 1994, p. 1-44

Arvinte, Vasile, *Studiu lingvistic asupra cărţii a cincea (**A doua lege**) din **Biblia de la Bucureşti** (1688), în comparaţie cu **Ms. 45** şi cu **Ms. 4389***, în: *Monumenta Linguae Dacoromanorum. Biblia 1688, Pars V. Deuteronomium*, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 1997, p. 1-69

Frâncu, Constantin, *Gramatica limbii române vechi (1521-1780)*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2009

Irimia, Dumitru, *Gramatica limbii române*, Editura Polirom, Iași, 1997

BDD-A26417 © 2016 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:55:12 UTC)